

O ZAČETNEM PRIDELOVANJU KROMPIRJA NA SLOVENSKEM

Razen nedoločnih ugibanj in sklepanj nam o prav prvih saditvenih poizkusih krompirja na Slovenskem, žal, natančni podatki niso poznani. Je pa nekaj določnejših zapisov o pridelovanju krompirja pri nas še iz dobe pred l. 1764, ko so začele razne že omenjene marijaterzijske Družbe za poljedelstvo načrtno priporočati in uveljavljati sajenje krompirja. Glede na to, da so gojili krompir sprva v Evropi le kot zanimivo novo rastlino in pa za krmo svinjam, kot hrana pa rabi človeku krompir na splošno šele od l. 1770,³² ni čudo, da so do tega časa poročila o krompirju pri nas redka, izjemna.

Čas in izviri prvih krompirjevih sadežev pri nas so različni; vendar vse kaže, da so poznale in pridelovale krompir prej pokrajine na jugu, ko tiste na severu in da so ga spoznale neodvisno druge od drugih. V že navedenem pripovedovanju Jerneja Medveda beremo, kako je bil okrog l. 1735—1740 zanesen krompir iz Trsta, oziroma iz južnih krajev, v Idrijo, Rovte, Logatec itd. Beneški Slovenci so dobili prvi krompir iz Zgornje Italije, Furlanije in Vidma. V Furlaniji je prideloval krompir naprvo Fabio Asquini l. 1752, potem Gio Bottari na posestvu blizu Latisane, za njima Gaspare Luigi Gaspari itd., takó da je bil krompir v začetku 19. stoletja v Furlaniji in Beneški Sloveniji že povsod razširjen. B. Aprilis poroča, da je v Beneški Sloveniji prijala krompirju po gričevju okrog Čedadada — poleg pridobljenih zemljišč na posekih in požganicah — zlasti lapornata zemlja, ki so ji pravili domačini ponca.³³ Iz Benečije, Trsta, Furlanije in Beneške Slovenije se je razširjal krompir v sosedne slovenske kraje, takó na Goriško okrog l. 1773, kjer so mu manj nasprotovali ko na Kranjskem,³⁴ v Soško dolino, na Tolminsko, nasploh v kraje Slovenskega Primorja, od tam na Notranjsko, in takó naprej.

Mikavno in izvirno poročilo o pridelovanju krompirja v Ribnici in njeni okolici na Dolenjskem je napisal 12. novembra 1822 Jožef Rudež (1793—1846). V Kurze Beschreibung der Landwirthschaft im Herrschaftsbezirke Reifnitz pravi Rudež pod II. Feldbau med drugim naslednje:³⁵

„Krompir je zdaj glavni pridelek in najbolj priljubljena jed Ribničanov, ki jo imajo dnevno trikrat na mizi. Krompir uspeva na tukajšnjih tleh takó dobro, da je znan zaradi izbranega okusa; na tedenskem sejmu v Ljubljani ga prodajajo vedno dražje ko krompir od drugod. Krompir pridelujejo tukaj že od

³² Franc Kapus, *Prirodopis rastlinstva*, Ljubljana 1932, 127.

³³ Glej pod 20 navedeno delo, str. 6, 15.

³⁴ Rajko Ložar, *Pridobivanje hrane in gospodarstvo*. Narodopisje Slovencev, I. del. Ljubljana 1944, 131.

³⁵ *Annalen LGL*, Jahrgang 1822 und 1823. Laibach 1830, 66.

leta 60 v prejšnjem stoletju [= 1760 l.]' Potem našteva Rudež, katere vrste krompirja so gojili l. 1822 v Ribnici, kje in kako ga sade, kako ga obdelujejo in da je krompirjev obrok na 1 sadež deset, dvanaest do štirinajstkrat.

O krompirju na Dolenjskem je pisal tudi Franc Anton Breckerfeld (1740 do 1806) takó okrog l. 1773—1779 v osnutku, kakor tudi 12. junija 1780 v čisto-pisu Krainerfche Namen einiger dem Landvolke bekannten Pflanzengewächfe,³⁶ kjer pravi: „Ni še dolgo, ko je bila ta koristna rastlina [= Laska repza. Erdäpfel. Solanum tuberosum] na Dolenjskem docela tuja; sedaj je pa nekaj kmečkih vasi, ki jo prav pridno gojijo.“

Korošce je naučil spoznati, gojiti in ceniti krompir nizozemski tovarnar J. van Thys, ki je nekako okrog l. 1750 postavil v Celovcu suknarno. V vrto pokraj tovarne pa je nasadil Thys za delavce cele njive krompirja, ki so ga neki izmed njih poznali in uživali že na Nizozemskem.³⁷ S Thysovega vrta se je krompir razširil najprej v celovško okolico, od tam pa dalje po deželi. Ko je prepotoval l. 1795 od konca junija do vključno novembra Koroško nemški zdravnik Julius Heinrich Gottlieb Schlegel (1772—1839),³⁸ je videl, da bi mogel povsod tam, kjer ne uspejajo običajna žita, rasti izvrsten krompir, ki so ga pa Korošci že takó splošno pridelovali. V posebnem seznamu nemško-koroških narečnih izrazov poroča Schlegel, da imenujejo nemški Korošci krompir ponekod Flötzbirn, izraz Flötz pa da pomeni tla, spodaj, zemlja.

Podatke važnega zgodovinskega pomena o razširjanju krompirja na Spodnjem Štajerskem nam je zapustil Simon Povoden v že v 12. pripomnji navedenem rokopisnem delu Bürgerliches Lesebuch, str. 511—513, 519 in 567. „Kakor se mora Koroška zahvaliti za krompir Thysu,“ piše Povoden, „se Ptuj mora zahvaliti zanj takó veletrgovcu Tadeju Stieglerju, ki je dal Ptuj in okolici spoznati krompir najprej v malem ob svojem prihodu v Ptuj okrog l. 1773, kakor Karlu Neumannu, ki je pozneje razširjal krompir, ko je bil l. 1789 oskrbnik v Turnišču. Ne kmet ne mešan se spočetka nista hotela navaditi na krompir, nadaljuje Povoden, vendar dve slabi letini 1805, potem vsestranske velike stiske l. 1814, 1815 in 1816, so končno primorale te ljudi k prepričanju, da je Bog ustvaril takó imenovani krompir mimo živali tudi za ljudi... Veliko ljudi takó tukaj v Halozah kakor tam v hribih pri Celju se bi bilo pač komaj rešilo l. 1814 smrti, če jim ne bi bile pomagale v sili bodi graščine bodi drugi dobri sosedje. Krompir, katerega vrednost so se tedaj naučili ljudje spoznavati, je bil tisti, ki je obdržal pri dragem nam življenju neštete množice, ki bi bile brez poznanja krompirja gotovo izgubljene.“ Uvodno zgodovinsko poročilo o prenosu

³⁶ AS, sveženj Freyer, Slovenska rastlinska imena. Osutek v svežnju Breckerfeld, Naravoslovje, botanika, nomenklatura.

³⁷ Benedikt Franz Hermann, *Reisen durch Österreich, Steyermark, Kärnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg und Baiern im Jahre 1780*. I.—III. Bändchen. Wien 1781—1784. V pismu z dne 15.—25. junija 1780 (I. Bnd., 143) poroča Hermann, da je postavil van Thys (Hermann piše von Tieß) suknarno nekako pred tridesetimi leti, kar bi bilo okrog l. 1750. O Thysovem vrto pa pravi Hermann na str. 144 dobesedno: „Nächst dem Manufakturgebäude ist ein hübsches Garten angelegt, in dem man das Nützliche, und Angenehme glücklich zu vereinigen wußte. (Zraven suknarne je zasajen čeden vrt, na katerem so znali posrečeno združiti koristno s prijetnim.) Pod »koristno« je Hermann mislil verjetno predvsem na krompir, ki je bil nasajen na Thysovem vrto.“

³⁸ *Reise durch einige Theile vom mittäglichen Deutschland und dem Venetianischen*. Erfurt 1798, 307 in 381.

krompirja iz Amerike v Evropo pa zaključuje Povoden z besedami: 'Zasluzenje Raleighovo je pač veliko večje, ko če bi bil storil najbolj krvava junaštva. Krompir in koruza sta darova novega sveta in sta od takrat, ko sta se razširila v Evropi, iztrgala smrti za lakoto milijone ljudi.'

Neznani in nepriobčeni podatki o razširjanju krompirja na Slovenskem Štajerskem morajo biti še v pisanih in tiskanih virih prve Družbe za poljedelstvo za Štajersko v Gradcu za dobo od l. 1764—1787. Za l. 1780—1781 poroča Benedikt Franc Hermann (1755—1815), da jedó na Spodnjem Štajerskem, kjer je kmet veliko ubožnejši ko na Zgornjem Štajerskem, zelo veliko koruze in krompirja, ki je doma tudi na Nižjem Avstrijskem in celo na Dunaju ga mnogo uživajo.³⁹ V drugi knjigi⁴⁰ pa pravi Hermann na kratko: 'Na Spodnjem Štajerskem pridelujejo pogosto krompir.'

S kako težavo se je prebijal krompir tudi na Slovenskem Štajerskem do priznanja na kmetih, o tem nam pripoveduje Janez Pavel Ješenak (1755—1827) takole:

Lubi kmeti! ... Kadar je on [katir si je plug domislil] sazhel s' plugam delati, jo se njemu vli fosedi posmehovali, inu so plug sa igrazho, zhloveka pak sa norza derшали ... Veliko med vami je she sdaj tako neumnih, kakor so bili leti fosedi. Vi se vsimu, kar je novo, posmehujete, inu she pred savershete, kakor ste leto prevdarti, inu premisliti vtegnili. Postavim, te lube posemelfke jabuke (krumpir), katire je Bog dal zhes morje skus eniga — (str. 50) dobriga zhloveka pernefti. Kako ste jih od perviga sanizhvali? Is pri-shenze (kancelna) smo jih vam perporozhvali, vi pak ste se proti posmehvali. Njekatiri so vunder vbogali, poskusili, inu so najdili, de so dobre. Sedaj jih pa ri toliko obrajtate, de bi poprej eno drugo sorto shita sjali opustili, kakor ta lubi krumpir — (str. 51).

Prednje Ješenakovo pričevanje se gotovo tiče kmetov v Olimju in bližnjih krajih, kjer je bil Ješenak župnik od l. 1785 do 1803. Bukve sa Pomozh, inu Prid Kmetam potrebne, je napisal Ješenak, ko je bil krompir pri nas že udomačen, t. j. najpozneje v začetku l. 1819, ko je poslal v času od 28. marca do 17. septembra rokopis v presojo Kmetijski družbi za Štajersko v Gradcu;⁴¹ natisnjen pa je bil samó 1. del v Celju l. 1821.

Še l. 1881 je v primerjavi s slabim napredkom čebelarstva poudaril Jožef Jerič, predsednik Slovenskega društva za umno čebelarstvo v Ljubljani, na 6. občnem zboru 24. novembra, da »so mogli [= morali] nekdej ljudstvo celo z beriči siliti, da so korun sadili, brez kterega bi zdaj skoraj živeti ne mogli«. (Slovenska čebela X. [1882], 2.)

Po zapisu fizika dr. Lübecka⁴² v gospodarskem leksikonu l. 1812, so na Ogrskem začeli pridelovati krompir zaprav šele l. 1770, čeravno so bili prinesli prve krompirje na Madžarsko že l. 1654 visokošolci, ki so študirali v Nemčiji. Tudi Martin Schwartzner (1759—1823) poroča (Statistik des Königreichs Ungern. Pest 1798, 198), da so seznanili Madžare s pridelovanjem krompirja nemški

³⁹ Glej pod 37 navedeno delo, III. Bändchen, str. 22.

⁴⁰ *Abriß der physikalischen Beschaffenheit der Osterreichischen Staaten*. 1782, 59.

⁴¹ *Verhandlungen und Aufsätze*. Herausgegeben von der k. k. Landwirtschafts = Gesellschaft in Steyermark (Verhandlungen LGS). Erstes Heft (ki ima malce drugačen naslov). Grätz 1819, 77.

⁴² Poroča dr. F. Berchtold (glej pod 3) na str. 16.

priseljenci in nemški vojaki ter da so Madžari šele za Schwartznerjeve dobe nehali saditi krompir samo za svinje; sosedni Nemci in Slovani, posebno v Galiciji, pa da so krompir tedaj že zelo radi gojili in jedli, česar so jih naučila prejšnja draga leta.

Kdo in kdaj je zasadil prvi krompir v Slovenski krájiní, ne vemo. Da se bi bili tudi Prekmurci seznanili s krompirjem l. 1740, »ko je zlasti strašna lakota ljudi naučila krompir ceniti,«⁴³ omenja na splošno le Jožef Košič (1788 do 1867) v pripomnji, ki jo je okrog l. 1846 dostavil v rokopis »Starine železnih ino salaskih Slovenov« iz začetka 19. stoletja, rekoč: »Veliki rodovitnoszti i pri-rasztká je csaszar Karl VI. napravo po velejnúi kukurice i krumpira szaditi ali szejati; eta je szpervoga nej meo jako poštenya in szamo za deršinszki krúh vspotani bio.«⁴⁴ Košičeva pripomnja pa ni izvirna, marveč jo je vzel iz Kremp-love »Dogodivšine Štajerske zemle«, str. 179. Pred majem l. 1828 pa je Košič med drugim bil sporočil slovaškemu etnografu Janezu Čaploviču podatke o pridelkih v Slovenski krájiní, kjer je bil naveden tudi krompir, ki ga omenja Čaplovič v knjigi Croaten und Wenden in Ungern l. 1829 na str. 100 dvakrat v sestavku X. pod Landwirtschaft. Košič se je spomnil krumpirov npr. tudi na 108 str. knjige Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov i Rábov, ki je izšla v Körmedinu okrog l. 1846. V madžarsko-slovenskokrajinskem slovarčku v slovni-ci Krátki Návuk Vogrszkoga Jezika za Zacsetníke (V-Grádczi 1833) pa je zapisal Košič na str. 163 za madžarski (?) izraz Krumpli prekmursko ime krompér. Prav mikavno je, da je potrdil izraz krumpli v madžarščini sto let pozneje zna-ni slovenski jezikoslovec iz Slovenske krájiné dr. Avguštin Pavel (1886—1946) v madžarski jezikovni vadnici za slovenskokrajinsko »manjšino«, »Magyar nyelv-gyakorló' és olvasókönyv ... II-III oszt« (priredil Leopold Dezsö, izšla v Bu-dimpešti po l. 1926), kjer beremo na str. 43 in 123: krumplit kapálni = krum-píse okápati.

Ko smo na kratko preleteli nekaj virov, ki nam poročajo o prvem sajenju krompirja na Slovenskem, se vrnimo k zadnjim slovenskim zapisom o krompirju na kraju 18. in k nadaljnjim v začetku 19. stoletja. Ponovno moramo omeniti V. Vodnika, ki je zapisal npr. v Lublanfke Novize, Nro. 2. V' Sabboto, 7. dan Pro-fenza 1797, novico: Punt v' Irlandi je potihnil od tiga zhafa, kar je krompir samer-snil, de ga nemorejo na nivah kopat, inu kraft. Vodnikove Kuharfke Bukve iz l. 1799 so poznale med 300 kuharskimi zapisi komaj dve krompirjevi jedi: Krom-pir f'firam in Krompirjovi zmoki alj gnedli. Iste Kuharfke Bukve, po Vodnikovi smrti popravljene, pomnožene in drugič natisnjene l. 1834, tretjič pa l. 1842, so imele mimo prednjih dveh še nadaljnjih pet zapisov: Krompir, de se s'mefam jé; Govéje mefo s'krompirjam; Jajza s'krompirjam; Krompirjovo kuhanje in Krompirjevo torto. Becker - Pohlin sta poročala že l. 1789, da »je šnala [pamet-na gospodina Thomafhova fhena] is krofhizhov vezh ked 10. riht narediti«. Torto s' krumpirjove moke so poznale l. 1801 »od Paula Knobelna fkovane Bukve jis Krajna«, kjer je Knobel priobčil na 3.—5. strani znano pesem Od podsemelfkih jabuk (glej na str. 83—85).

Napredni šolnik kakor je bil Vodnik, je poskrbel tudi v šolah za pouk o krompirju. V šolski knjigi Gefchichte des Herzogthums Krain, des Gebietes

⁴³ Dr. Fran Kovačič, *Slovenska Štajerska in Prekmurje*. Ljubljana 1926, 303.

⁴⁴ ČZN XI. 1. (1914), 151.

von Trieft und der Graffschaft Görz (Wien, 1809), Vodnik na 56. str. ni pozabil povedati, da je uvedla pridelovanje vobče tako koristnega krompirja v deželi Kranjski l. 1767 ustanovljena Družba za poljedelstvo in koristne znanosti. V poglavju Polfki Navuk v šolski knjigi Kerfhanfski Navuk sa Illirfke Deshele (V' Lublani 1811) pa je učil Vodnik na str. 125 šolarje: Je Krompir, ki fizer zhlovéka shiví, je pa tudi sa shivino dober. Vfaka semla s'lopato delana ino gnojena je njemu prav. Dorafheno selenje krompirjovo fe poshanje, ino shivini klade, al seleno ino frovo, al fuho ino hranjeno. Bunke njegove ino mefni dél pa, kuhani bolfhi ko frovi, fo nar imenitneji shivesh sa shivino.

Prvi Slovenec, ki je napisal kratko zgodovino o krompirju na tujem in na Slovenskem — žal, samo v nemščini — je bil Janez Nepomuk Primic (1785 do 1823). L. 1814 je priobčil Primčev Novi Némfhko-Slovénfki Bukvar, al A. B. C. Otrokon léhko Saftoplen, na str. 54 do 56 sestavek, kjer Primic po občí zgodovini krompirja na kraju pove, da je uvedla krompir na Kranjskem l. 1767 ustanovljena Družba za poljedelstvo in da ga je prinesel na Koroško van Thys v 2. polovici 18. stoletja. Kdaj in kdo pa je prinesel ta izvrsten zemeljski sad na Štajersko? vprašuje končno Primic in prosi o tem prijaznega sporočila. V osnutku Bukvarja, ki ga je pripravljaval Primic že pred l. 1812, pa najdemo med drugim naslednji Primčev zapis: Krompir je na pérvo lákoto po fvéjti pognal; od tiftiga zhafo, kar fo ludjé sazhéli krompir faditi (fplóh) ni vezh nekjeri také hude létine.⁴⁵ V Bukvarju Primic krompir seve večkrat omenja, npr. na str. 54, 55, 83, in tudi v drugih spisih mu je krompir že vsakdanji sadež, také v knjižici Prava pót k' Dobrimu Stanu (V'Gradzi 1812), str. 5 itd. Glede na to je zanimivo, da Primčeva Némfhko-Slovenske Branja l. 1813 na str. 117 do 122 v sestavku V'Ofhtariji (v'Kerzhmi, Tabérni) pri razgovoru o jedeh ne omenjajo krompirja.

V drugem in tretjem desetletju 19. stoletja je bil krompir — s prav redkimi izjemami — na Slovenskem že na splošno znana in upoštevana hrana za ljudi ter krma za živad. Kmetijski strokovnjak profesor Vest je gojil l. 1824 na vzornem posestvu Kmetijske družbe v Ljubljani na Poljanah že 33 zvrsti krompirja.⁴⁶ Tudi znani ljubljanski zdravnik dr. Franc Viljem Lipič navaja l. 1834 za čas od l. 1822—1832 z istega posestva po imenu razne vrste krompirja in pripominja, da pridelujejo najbolj kakovosten krompir v Ribnici na Dolenskem.⁴⁷

V preglednem poročilu o desetletnem delu Kmetijske družbe za Štajersko v Gradcu 4. junija 1829 je poudaril tedanji predsednik nadvojvoda Ivan glede krompirja naslednje: „Med drugim je trajno zasluženje Kmetijske družbe, da je povsod na Štajerskem razširila pridelovanje krompirja. Ko smo [l. 1817 do 1819] ustanavljali Družbo, je bil ta sadež sicer že poznan in v nekih krajih so ga umni kmetje že s pridom pridelovali. Vendar proti sadu, ki je bil zaničevan, dober komaj za krmo svinjam, je bilo splošno naprejšnje nezaupanje, posebno na Zgornjem Štajerskem. Samó v letih pomanjkanja so mogli ljudje šele spoznati njegovo nedvomno koristnost. Za prihodnjo stisko je poskrbljeno z razširjanjem krompirja. Družbi za zahvalo bo pretakal še marsikateri ubog kmet,

⁴⁵ NUK Ms 361 Š.

⁴⁶ *Annalen LGK.* Jahrgänge 1826., I. und II. Hälfte, 1827. Laibach 1833, 37.

⁴⁷ *Topographie der k. k. Provinzialhauptstadt Laibach.* Laibach 1834, 51—55 in 101.

kočar in delavec solze hvaležnosti, ker je také skrbela za njihovo prihodnost in je odvrnila čase, ko so se morali skupaj s svojci preživljati s polži, z gobami in celo še s slabšo hrano.⁴⁸

Na občnem zboru Kmetijske družbe za Kranjsko dne 2. maja 1839 pa je bilo rečeno kot primer, kako se neke rastline počasi razširjajo, o krompirju tole: „Stari ljudje in nekateri, ki so to še sami doživeli, pripovedujejo, kako neupoštevan in prav nič izdaten je bil krompir ob začetnem pridelovanju, ki je bil kot slaba krma dober kvečjemu za svinje. Tega, da je bil krompir spočetka nerodoviten in slabega okusa, pa nista bila kriva zemlja in podnebje, marveč neznanje v pridelovanju in negi.“⁴⁹

Od 27. decembra 1800 do 5. julija 1843 nismo imeli Slovenci nobenega časnika ali časopisa v slovenskem jeziku, a tudi prej ne do 4. januarja 1797. Od l. 1725 je izhajala redno vsako leto edina sicer ne brezpomembna, a preznatna Krajnska Pratika. Spričo tega je pač umevno, da je bilo prav v tej dobi, ko se je razširjal in uveljavljal krompir na Slovenskem, razen naših glavnih naštetih slovenskih primerov, napisano in tiskano vse drugo obsežno gradivo o krompirju v tujih, neslovenskih časnikih, časopisih, koledarjih itd., ki so izhajali ali bili natisnjeni na naših tleh. Imena Laybacherischer Schreibe = Kalender, Laybacher Zeitung, Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen, Illyrisches Blatt, Carinthia, Der Aufmerksame,⁵⁰ Memorie dell' I. R. Società agronomica di Gorizia, Atti dell' I. R. società agraria di Gorizia, Landwirtschaftlicher Kalender, in še vrsta drugih, nam povedo, kje bi morali brskati, če bi hoteli zvedeti za vsak drobec, ki je bil napisan o krompirju na Slovenskem. Za primer takih tujejezičnih zapisov navedem naslednje:

V statistično-topografskem opisu okraja Mekinje, ki ga je priobčil 1. januarja 1819 na 2. str. Illyrisches Blatt zum Nutzen und Vergnügen, je menil okrajni gozdar F. Meguscher, da je také koristni sad krompirja v zadnjih slabih letih dosegel resda najvišjo čislanost, a v deželi se najbrž ne bo zelo razširil, ker izgubi kmet s pridelovanjem krompirja dve setvi žita. Illyrisches Blatt je vobče rad poročal o krompirju, také v števil. 22. avgusta 1823, več sestavkov ima l. 1827 itd.

V Beschreibung des landwirthschaftlichen Zustandes des Bezirks Gonowitz [=Slovenske Konjice] piše 17. avgusta 1821 Avguštin Souvan, da sadijo v okraju več vrst krompirja.⁵¹

Dne 1. septembra 1822 je napisal dr. Jožef Onderka, zdravnik in okrajni fizik v Radgoni (pozneje l. 1826—1828 v Celju) za Kmetijsko družbo v Gradcu Beschreibung des landwirthschaftlichen Zustandes der Filiale Radkersburg,⁵²

⁴⁸ *Verhandlungen LGS.* 25. Heft. Grätz 1830, 51—53.

⁴⁹ *Annalen LGK.* Jahrgänge 1838 und 1839, 83.

⁵⁰ *Der Aufmerksame*, ein vaterländisches Volksblatt (pozneje ein Unterhaltungsblatt), je izhajal v Gradcu od l. 1812 do 1842 (skupaj 31 letnikov), ko ga je nasledila l. 1843 Stiria, ein Blatt des Nützlichen und Schönen. *Der Aufmerksame* ima o krompirju veliko sestavkov, npr. l. 1812 v št. 18, 40, 66, 80, 82, l. 1813 v št. 11, 125, l. 1815 v št. 52, 84, 90 itd.

⁵¹ *Verhandlungen LGS.* 33. Heft. Grätz 1835, 219.

⁵² *Verhandlungen LGS.* 15. Heft, 58—116, in 16. Heft, 105—144. Grätz 1825. Naš navedek o krompirju je v 15. zvezku, str. 92.

kjer je ločil opis slovensko in nemško naseljenih krajev. V tudi za Slovence prav pomembnem opisu pravi Onderka, da pridelovanje krompirja v okraju stalno narašča, ker ljudje vedno bolj spoznavajo koristnost tega sadeža. Prav poučno pa je njegovo natančno pripovedovanje, kakó ljudje pridelujejo in gojijo krompir.

Vsekakor mikavno je, da v slovenski slovstveni zgodovini dobro znani Jozef Kalasancij Erberg (1771—1843) v Dolu pri Ljubljani v začetku 19. stoletja še ni gojil krompirja; vsaj v Verzeichnüs der Pflanzen, Bäume und Straucherwelche in dem Garten und Anlagen zu Lustall gepflegt werden... iz l. 1817 krompir ni nikjer omenjen (AS šte. 84, I 6 d).

Poleg domačih tujejezičnih poročil o krompirju so pisali o njem še razni potopisci, ki so potovali v drugi polovici 18. in v prvih desetletjih 19. stoletja po Slovenskem. Takó omenja npr. Carl Gottlob Küttner (1755—1805), ki se je mudil 5. in 6. maja 1799 v Idriji, kakó pridelujejo idrijski rudarji v prostem času na malih koščkih zemlje med drugim tudi krompir.⁵³ Georg Matthias von Martens (1788—1872) poroča v opisu potovanja v Benetke l. 1818, da so po nekem statističnem poročilu pridelali na ozemlju Trsta 180 pesinalov, tj. 45 mernikov krompirja.⁵⁴ V sredo zvečer 19. novembra 1828 je dopotoval v neko gostilno v Senožečah J. A. Krickel (1791—1847), kjer je tudi prenočil. Za njim sta prišla še dva popotna rokodelska pomočnika, ki sta prosila gostilničarko za košček kruha, če pa nima kruha, pa vsaj za nekaj surovih krompirjev. Nevljudna in brezsrčna gostilničarka, pripoveduje Krickel, ju je osorno zavrnila, da nima ne kruha ne krompirja, čeprav je bilo v shrambi poleg kuhinje polno krompirja, ki si ga je po tem Krickel naročil za večerjo.⁵⁵

Za prav nadrobno in veliko zgodovino krompirja na Slovenskem je še precej neobdelanega gradiva v raznih priobčitvah in arhivih vseh vrst Kmetijskih družb ter le-teh predhodnic na slovenskem ozemlju od l. 1764 dalje. Ko so pa začele izhajati 5. julija 1843 Novice in za njimi drugi slovenski časniki, časopisi, koledarji itd., nam je v njih ohranjeno malone vse, kar se je dogajalo poslej s krompirjem, ki je bil tedaj že predober znanec in domačin v zadnji osamljeni slovenski koči.

Bili pa so kljub temu še posamezniki, kakor npr. pri Nemcih že omenjeni dr. Schleiden, ki se nikakor niso mogli sprijazniti s krompirjem. Pri nas se je hudoval še l. 1854 Janez Zalokar (1792—1872), slovarnik in pisec hvale vredne in koristne knjige »Umno kmetovanje in gospodarstvo«, da je krompir spodjedel bob, rekoč: »Bôb je tečna jed, zdrava jed, dobra jed. Pridelovali so ga pri nas nekdaž veliko, in so bili ž njim zadovoljni, dokler ga ni krompir spodrinil... Kaj nam je začarano (zacoprano), da rogovilimo le po tujih, neznanih, malovrednih sadežih, to pa, kar je pred nami, kar smo že za dobro poskusili, za to nam pa ni mar?!« — (str. 99). Očitno pa so bile prednje besede le Zalokarjev dobromiselni spodrseljaj v bojnem zagovoru boba, ker je drugače v

⁵³ *Reise durch Deutschland, Dänemark, Schweden, Norwegen und einen Theil von Italien, in den Jahren 1797, 1798, 1799.* Leipzig 1801. Naše poročilo je v IV. delu, str. 97, v pismu, ki ga je pisal Küttner 6. maja 1799 v gostilni Fortuna v Logatcu.

⁵⁴ *Reise nach Venedig.* Ulm 1824, 222 (v I. delu).

⁵⁵ *Fußreise durch den größten Theil der österreichischen Staaten.* Wien 1830-31. Zweiter Band, 298.

Uvodu (str. 2) oštel Zalokar, kakor nekoč Ješenak, vse take, ki »se tudi upirajo zoper vse, kar je novega, ker mislijo, da v kmetijstvu mora vse le po starem biti... Ko bi le samo ljudje take pameti na svetu bili, še dan današnji bi krompirja pri nas ne jedli, zakaj zaničevan bi bil in svinjem metan, kakor se je spervega godilo«.

Zato je tembolj vredno povedati, da se je našel še l. 1870 slovenski razumnik in narodni gospodar dr. Ivan Geršak (1838—1911), ki je zapisal o krompirju naslednjo neugodno sodbo: »[Krompir] daje okusen živež, kateri je pa tako voden, da nima veliko redivnih delov u sebi. Zato tu pa tam krompir sadijo le bolj za silo, nekteri večidel za svinje... Razumni kmetovalec se poprime bolj sočivja, kakor pa krompirja. Posebno zavoljo krompirjeve bolezni je toraj želeti, da bi se namesto krompirja sočivje bolj obdelovalo. — Krompir naj ostane večidel le za svinje.« (Slovenski Štajer. III. snopič. V Ljubljani 1870, 50 in 51).